

ROMÂNIA ÎN CONTEXTEL SOCIETĂȚII DE CONSUM Romania in the Consumer Society Context

Viorel ROTILĂ*

Abstract

Romania is still trapped in a medieval class relationship mentality, the inequalities present in the social structure offering an improper base for the development of a true democracy. Romania can very well be a case study for the negative social implications of a democratic form of government. The challenge we face as a result of the globalization process can be summarized as: can we, as a nation, accept a thorough cultural shift, with threats to alter the very things we regard as forming our national identity, in order to achieve economic success and become part of the emergent global community? Romania's economy achievements are ultimately a cultural choice, which involve abandoning part of its identity. Society's work education requires attaching social value to labour, finding its proper place in the collective value's system and attaching respect on the part of the society towards its working citizens. The consumer society, one of the virtues of progress, is easily replaced by a sentiment of revolt when it becomes inaccessible to large parts of the population, the fault for this state of affairs being projected on the social system. Without „something different” some Romanians will look to the past, hoping that the spectre of communism will bring them peace of mind. Likewise, most Romanians will not board the buses taking them to demonstrate, but those that leave the country.

Keywords: Romania, consumer society, globalization, communist mentality

Dacă se demonstrează că nu există o legătură necesară între dezvoltarea economică și democrație (în sensul că dezvoltarea economică poate coexista și cu alte sisteme politice), atunci opțiunea cetățenilor statelor din Estul Europei pentru democrație,

* **Lector univ. dr., Universitatea Dunărea de Jos Galați.**

în condițiile în care doreau în special o societate de consum, este potențial reversibilă, orice sistem politic ce pretinde să asigure bunăstare economică fiind un concurent serios al democrației¹. De fapt, menținerea lor pe drumul democrației depinde atât de asigurarea bunăstării promise (criza economică repunând în discuție însăși menținerea democrației), cât și de persistența unei memorii a faptelor comunistilor; cu mențiunea că declinul economic considerabil riscă să aștearnă uitarea peste ce a fost rău, declanșând proiecții idilice ale timpurilor comuniste. Într-un fel, e o tendință ce ține de însăși esența progresului, și anume dorința de ceva nou, mai ales în condițiile existenței unor serioase afectări ale raiului consumist promis, *noul* putând fi și un sistem vechi reeșapat ideologic. Trebuie să avem în vedere aici faptul că schimbarea regimurilor comuniste nu s-a făcut în special datorită lipsei anumitor libertăți cetățenești (cred că procentul celor care au conștientizat absența libertății în perioada comunistă este destul de mic, limitat fiind la anumite categorii sociale sau chiar la persoane), ci mai curând datorită unor lipsuri economice accentuate de contextul existenței societăților de consum. Societatea de consum, una din virtuțile progresului, se transformă lesne în motiv de revoltă atunci când ea este inaccesibilă unor categorii largi de persoane, vina pentru această situație fiind proiectată asupra sistemului social. În aceste condiții absența unei oferte serioase făcută de un partid social (în sensul tare al cuvântului), care să aibă numeroase caracteristici de stânga și care să genereze încrederea în posibilitățile unui viitor imediat², va conduce la apariția unor puternice nostalgii față de sistemul comunist, materializată prin constituirea unui bazin electoral ce poate depăși 25% pentru

¹ Contrar opiniei lui Fukuyama (1992, p. 140), democrația a fost aleasă în cazul acestor state predominant din motive de ordine economică. De altfel, presiunea pe care o exercită modelul societăților de consum asupra celor care nu au reușit (încă?) să ajungă la acest stadiu dă seama de o formă de alegere a democrației datorită unor aspirații economice.

² De remarcat aici și imensa greșeală pe care o fac actualii guvernanți de a ataca sindicatele, în încercarea de a le distruge imaginea și a le scădea drastic numărul de aderenți, riscând astfel să elimine de pe scena socială un posibil mesager al nemulțumirilor populare. Scoaterea sindicatelor din peisajul socio-politic va conduce la o limitare a opțiunilor populației în ceea ce privește organismele democratice și la o împingere a unei mari părți din populație către poziții radicale.

următoarele alegeri sau în perspectiva unor alegeri imediate³. Ivirea unei astfel de situații ar accentua și mai mult anarhia valorilor căreia îi este victimă România și ar conduce la o împărțire a societății românești în tabere, atât de radicală încât se va pune în discuție însăși viitorul democrației. Din păcate, trebuie să constatăm că în cazul României sunt menținute condiții socio-economice ce pot permite reinstaurarea comunismului sau unor forme de neo-comunism. Marea problemă este că partidele politice existente (și ideologiile dominante pe piața politică) au compromis încrederea în democrație, în special prin eșecul constituirii societății bunăstării, alterându-i statutul de societate dezirabilă. În mod paradoxal, o posibilă salvare ar putea veni prin o radicală înnoire a clasei politice, dar și printr-o reșezare ideologică ce presupune inclusiv apariția unei *noi ideologii*⁴. Fără un „altceva”, o parte din români se vor întoarce cu fața către trecut cu speranța că stafiile comunismului ar putea aduce liniștea sperată.

Preferința românilor pentru bunăstarea economică în dauna diferitelor libertăți este ilustrată și de amploarea fenomenului migrației, în cadrul căruia milioane de români preferă deseori muncile grele sau umilitoare, în societăți care le sunt relativ ostile (vezi cazul Italiei spre exemplu, cel puțin în anumite perioade), libertăților existente în propria țară, dar care sunt însoțite de condiții economice nesatisfăcătoare.

În termenii analizei pe care F. Fukuyama (1992, p. 211 și urm.) o face asupra piedicilor în calea unei democrații stabile, România este prinsă în mentalitățile raporturilor de clasă medievale, inegalitățile existente în structura socială generând o bază improprie pentru dezvoltarea democrației. Să notăm faptul că cei cca. 50 de ani de comunism au perpetuat aceste raporturi, atât la nivel ideologic prin postularea opoziției dintre clasa muncitoare și burghezie, cât și în mod concret, prin „boierimea” comunistă pe care o forma aparatul de partid⁵. Faptul că în 20 de ani de

³ Nu cred că putem vorbi de un electorat stabil; ci de unul suficient de numeros pentru a asigura o revenire a comunismului (de fapt a neocomunismului) pe scena politică.

⁴ Ivirea unei *noi ideologii* este dependentă de curentele ideologice care bântuie Occidentul (într-o mică măsură și Orientul), „clasa” politică românească și intelectualii ce gravitează în jurul ei fiind incapabili de o asemenea cutezanță a spiritului.

⁵ Dintr-o altă perspectivă, cred că acest tip de mentalitate medievală a favorizat dezvoltarea unei forme accentuate de totalitarism, cu foarte puține opoziții din partea societății, comunismul perpetuând raporturile **Analele Universității Dunărea de Jos Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 5, 2010, pp. 199-214.**

postcomunism s-a trecut de la puterea politică a birocrăției comuniste⁶ la rapida îmbogățire a membrilor ei în cadrul unui capitalism sălbatec, desfășurat în contextul unei corupții generalizate a statului, a împiedicat dezvoltarea clasei mijlocii, care putea asigura fondul minim de egalitate necesar dezvoltării unei democrații. Suntem astfel în situația unei opoziții de clasă din ce în ce mai vizibilă, ce aduce cu sine un tot mai accentuat sentiment de nedreptate socială în condițiile în care este vorba atât de îmbogățiri rapide și suspecte, dezvoltate în dauna statului (conducând la o erodare a încrederii în acesta și la o diminuare continuă a capitalului social) cât și de continuitatea politică a structurilor comuniste realizată de data aceasta pe calea averii⁷. Este dificil să institui democrația în cazul unui popor ce pare a avea înclinații fundamentale către inegalitate.

O soluție o reprezintă încetinirea ritmului de îmbogățire, mai ales că acumularea averilor este în cea mai mare parte a cazurilor strâns legată de apropierea de putere, de structurile de stat și de multe ori de banul public. România poate constitui un studiu de caz în ceea ce privește posibilitățile negative din punct de vedere social ale democrației. Evident, există o ieșire ideologică din această situație spunând că în cazul României nu este vorba exact de democrație, corupția (care în S.U.A. se numește „lobby”) anulându-i acest statut. În contextul luptei pentru reducerea decalajelor dintre bogății României și cei din Occident (singura formă de recuperare a înapoierii ce pare să ne preocupe) a apărut o nouă formă a luptei de

supus-stăpân (inclusiv în ceea ce privește aspectul lor reactiv, prin intermediul Securității și al delatiunii încurajată de aceasta) adânc înfipte în mentalul colectiv.

⁶ Formula *birocrație comunistă*, utilizată în locul *Partidului comunist*, încearcă să surprindă ceva din inerția aceluși mod de organizare a societății care a fost captiv propriului mod de structurare (birocratic) și puternic dependent de factori de putere externi (respectiv U.R.S.S.).

⁷ Situația explică în bună măsură faptul că mulți români aleg să părăsească țara pe fondul lipsei de încredere în capacitatea societății românești de dezvoltare pe standardele occidentale. Având în vedere problemele demografice ale Occidentului ar trebui să ne întrebăm dacă nu cumva există și o discretă încurajare a actualei stări de fapt, în condițiile în care constituim un bun rezervor demografic pentru susținerea sistemelor sociale occidentale. Cu mențiunea că „furnizăm” oameni cu o bună complianță culturală, dezvoltată atât pe fondul disoluției rapide a identității prin intermediul tradițiilor cât și datorită unei mari sensibilități la idealurile consumului de masă.

Analele Universității Dunărea de Jos Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 5, 2010, pp. 199-214.

clasă, în care cei bogați sunt deranjați de faptul că cei săraci nu acceptă să fie și mai săraci decât sunt.

Costul redus al forței de muncă din România a fost contrabalansat cu succes de mentalitățile legate de muncă și, mai ales, de costul clasei politice pe care-l antrenează dezvoltarea oricărei afaceri. În felul acesta politicianul a ajuns să însemne în cea mai mare măsură rapacitatea noilor capitaliști autohtoni. Strigătul „Nu ne vindem țara!” a fost lansat de afaceriștii noștri și preluat protestele de amărății care credeau că au și ei ceva: țara; o țară care trebuia să le asigure lor un nivel de bunăstare pornind de la bunurile pentru care munciseră. Odată vindecați de acest slogan, în umbra căruia alții le-au luat țara, au plecat fără probleme în alte țări după binele la care sunt îndreptățiți.

Poate că o șansă pentru poporul român ar constitui schimbarea de atitudine a Bisericii care, în spiritul îndelungii ei colaborări cu statul, ar putea propovădui un soi de protestantism ortodox printre credincioși, legând mântuirea nu de numărul pomelilor sau al posturilor, ci de succesul, sau străduința pentru izbânda în această lume. Dacă pregătirea pentru lumea cealaltă ar viza și reușita economico-socială în lumea aceasta, am asista la o schimbare de mentalitate, ce ar reduce totodată numărul de înjurături și gânduri rele îndreptate împotriva tuturor. Altminteri, vom rămâne închiși într-o grijă formală pentru lumea de dincolo, grijă ce coexistă cu atitudini de pizmă, ură, resentiment etc. determinate de raportarea deficitară la această lume, toate conducând la o continuă înveninare a unora împotriva altora. O reșezare a mentalităților față de muncă și succesul economic ar conduce în mod sigur la un grad mai mare de purificare sufletească, ceea ce înseamnă totodată o mai bună pregătire pentru lumea de dincolo⁸. Văd în asta o șansă pentru România și o șansă pentru Biserica Ortodoxă totodată.

Există două atitudini culturale favorabile capitalismului: religiile care leagă munca (deseori asociată cu un consum cumpătat) de mântuire și o anumită perspectivă atee, care mută întregul existenței în această lume, ea fiind locul reușitei sau al eșecului. Cultural vorbind, ca români nu cred că ne situăm în niciuna din aceste perspective. Succesul economic al României ține în cele din urmă de o alegere culturală, ce implică și renunțarea la o

⁸ Nu și la o *trecere* mai ușoară deoarece, după cum vedem în Occident, traiul bun se combină cu o cramponare de această viață. Succesul economic, în lipsa unei reinterpretări religioase, riscă să accentueze teama de moarte.

dimensiune a identității sale. Suntem în stare să conștientizăm necesitatea acestei schimbări radicale și să acționăm în consecință? Dorim atât de mult succesul economic încât să renunțăm la ceva definitoriu pentru modul nostru de-a fi⁹? Dacă alegem schimbarea aceasta nu va putea fi îndeplinită de clasa politică (neputincioasă în a rezolva până și problemele specifice propriei arii de competență), ci de o categorie de români ce au puterea de a schimba mentalități¹⁰. Și asta ar fi treabă de cel puțin o generație de români. Înainte de orice modificare politică și de piață avem nevoie de o schimbare culturală pentru a reuși pe o piață mondială unde se pare că diferențele de productivitate și eficiență economică au mai curând fundamente culturale decât politice sau geografice.

Provocarea pe care ne-o pune în față globalizarea poate fi rezumată în forma următoare: suntem în stare, ca națiune, să ne asumăm o profundă transformare culturală, ce riscă schimbare chiar și a ceea ce considerăm a ține de identitatea noastră națională, pentru a reuși din punct de vedere economic și a ne integra în comunitatea globală pe cale de constituire? Alternativa este să ne asumăm o relativă izolare cultural-economică de dragul **actualelor**

⁹ Nu intenționez să indic o soluție deoarece este în joc o opțiune colectivă (și capacitatea românilor de a avea o opțiune colectivă atât de radicală). Din perspectiva unei ontologii sociale (nu sunt sigur de măsura în care se poate vorbi de așa ceva) cred că suntem în fața unei alegeri ontologice, ce are drept consecință fie aruncarea noastră pe un alt traseu cultural (unul cu puțină personalitate, e drept, deoarece este vorba de a ne însuși o valoare a globalizării și a ne apropia de cei care au făcut deja pasul, formând un nou tip de *noi*, care îi include și pe *ei*), fie rămânerea în aceeași atitudine contemplativo-ironică față de lume care cred că face parte din identitatea noastră. Varianta mutației radicale, care presupune o smulgere însoțită de donarea unui alt *noi*, este însoțită de riscul pierderii identității (am putea dori să devenim „nemți” sau „japonezi” ca atitudine față de muncă și eficiență economică). Varianta rămânerii într-o atitudine ortodoxo-mioritică, ce aduce cu sine o lipsă de competitivitate tehnico-economică, într-o lume ce face din aceasta o valoare, riscă să ne arunce într-o zonă de umbră a umanității din care ne poate salva (doar în fața propriilor ochi) numai orgoliul național (și el discret desuet în aceste vremuri) transpus într-o istorie locală.

¹⁰ Nu mă hazardez să vorbesc de rolul intelectualilor, deoarece intelectualii români nu au reușit până acum să formeze o „clasă”. Însă inevitabil nucleul dur al celor ce ar putea să aducă schimbarea este format de intelectualii sătui de semnificațiile actuale ale *românismului*. Și, suplimentar, orice promotor conștient al unei astfel de schimbări s-ar califica pe sine drept intelectual.

valori naționale. Diferitele variante posibile, inclusiv cea ce încearcă guvernarea Băsescu – PDL, respectiv o modificare a accentului politic prin introducerea unei variante extreme de liberalism¹¹ și anularea oricărei dimensiuni sociale a statului, constituie doar schimbări aparente, puternic încărcate ideologic, ce favorizează doar constituirea, în bună măsură în mod artificial, a unei clase de capitaliști români¹²; faptul că se bazează pe afacerile ilegale cu statul, sau doar pe sprijinul ilegal al statului prin mediere politică, nu este de natură să facă din aceștia noii capitaliști întreprinzători capabili a se descurca în economia de piață globală și care să contribuie la dezvoltarea economică a țării.

Pentru România orientarea orgoliului național către mândria pentru lucrul bun făcut constituie una din soluții, în condițiile în care contactul lumii cu noi este în primul rând unul material, mediat de produsele pe care (ar trebui să) le facem. Insistența noastră de a băga altora pe gât „eterna și fascinanta Românie” sub orice chip („dezbrăcată”, cu colți de vampir, cu iz ortodox etc.) constituie tot un produs cultural (nu foarte reușit ambalat) pe care vrem să-l vindem altora, uitând însă să-i precizăm posibilele riscuri tehnice (lipsa infrastructurii, neseriozitatea, hoția chiar etc.) specifice acestei culturi.

Criza economică poate să conducă la o creștere semnificativă a atitudinii față de muncă, cel puțin dacă sunt respectate regulile de piață, nivelul foarte crescut al șomajului conducând la o mare competiție în acest sens. Pot însă interveni numeroși factori perturbatori pentru a bloca unul din puținele aspecte pozitive din punct de vedere social ale unei crize economice.

O cale posibilă de reșezare a valorilor societății românești pe adevărate coordonate axiologice o constituie mutarea accentului de pe rezultatele muncii¹³ (accent născut într-un univers de sens capitalist, în care acumularea dă seama de succes) pe faptul de a munci, pe sânguința arătată, acceptând ideea că rezultatele muncii conțin în ele și ceva conjunctural. În felul acesta, s-ar crea premisele aprecierii *celui ce muncește* în defavoarea *celui ce se descurcă*. Trebuie să admitem că proiectarea consumului ca valoare fundamentală a societății contemporane a aruncat în plan secundar întrebările privind proveniența resurselor pe baza cărora individul

¹¹ Unul contaminat de corupție, ceea ce îi modifică radical caracterul.

¹² Menținându-se în intenționalitatea sloganului post-decembrist „*Nu ne vindem țara!*”

¹³ De fapt de pe rezultatele „descurcării” ce ne domină mentalitatea.
Analele Universității Dunărea de Jos Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 5, 2010, pp. 199-214.

realizează consumul. Cum încă din prima jumătate a secolului XX, mai precis din perioada crizei din deceniul al treilea, există teama de o diminuare a consumului, s-a ajuns la stimularea consumului în dauna altor valori, conturându-se astfel o criză morală a sistemului capitalisto-democratic. Este evident aici accentul pe economic în dauna socialului. Într-o societate dominată de logica consumului constituie un ideal capacitatea de a vinde și de a cumpăra ceva. În România, imediat după Revoluție principalul ideal era de a avea un magazin (o formă de stăpânire a consumului prin controlul unuia din canalele sale).

Educația societății pentru muncă presupune a valoriza munca din punct de vedere social, a-i găsi un loc în aprecierea colectivă și a țese respectul societății față de cetățenii muncitori. Putem observa că aprecierea muncii într-o comunitate ține de însăși posibilitatea acelei societăți de a-și înțelege propriile resorturi, de a-și proiecta propriile interese și posibilități de a le înțelege. Din această perspectivă, cred că ceea ce lipsește societății românești este abordarea critică a propriului mod de-a fi. Această situație face utilă orice critică ce reușește să se facă auzită și să transmită la nivel individual și social această orientare. Critica socială trebuie să fie dublată de permeabilitatea indivizilor care compun comunitatea la critică și la consecințele firești ale acesteia. Raportarea ironică, spiritul de glumă etc. constituie pentru noi, ca români, puternice impedimente în calea consecințelor firești ale criticii sociale.

Opțiunea țărilor ieșite din blocul comunist în 1989 pentru democrație trebuie înțeleasă atât din perspectiva războiului rece, dominat de opoziția comunism – democrație, cât și din punctul de vedere al opoziției comunism – capitalism specific ideologiei comuniste. Astfel încât, odată cu renunțarea la comunism, democrația a fost văzută ca singură opțiune în tabăra opusă¹⁴.

¹⁴ Cu câteva excepții, Ion Iliescu fiind un exemplu în acest sens prin ideea, exprimată în zilele revoluției, că Ceaușescu a trădat idealurile comuniste, dorind astfel să aducă un altfel de comunism. Ideile sale, camuflete economic sub sloganul „Nu ne vindem țara!”, au fost îmbrățișate în mod orbește de populație, având în spate și susținători oficiali care, la adăpostul pretinsei perestroika, au putut să desfășoare pe cont propriu visul capitalist. Astfel că, în final, vechii nomenclaturiști au ajuns să fie în cea mai mare măsură noii capitaliști, fapt care le-a asigurat persistența la conducerea țării în cei 20 de ani scurși de la așa numita Revoluție. De aceea capitalismul românesc post-revoluționar stă sub semnul „tunului”, al afacerilor cu statul, al îmbogățirii rapide și cu orice preț, modul său de-a fi punând în discuție însăși existența democrației. În condițiile în care *Analele Universității Dunărea de Jos Galați*, fasc. XX, Sociologie, nr. 5, 2010, pp. 199-214.

Eșecul economic și social al capitalismului postrevoluționar, survenit prin imposibilitatea orientării *societății de consum* către *statul bunăstării sociale*¹⁵, va redeschide discuția despre sistemul de guvernământ potrivit pentru această țară (de fapt, pentru cetățenii acestei țări). Și inevitabil, vor fi aduse argumente pentru necesitatea diverselor forme de autoritarism. Spre exemplu, se discută tot mai des despre renunțarea la adoptarea modelului social european și trecerea la un capitalism de mână forte, poate pe modelul unora din țările Asiei de Sud-Est. În felul acesta, efortul de a educa cetățenii pentru democrație tinde a fi înlocuit de forțarea lor către o formă autoritară de capitalism.

S-ar putea să trăim momentul în care ne vom da seama că regimul comunist a făcut posibil, în mod neintenționat, dimensiuni ale umanului care sunt anulate de societatea de consum occidentală¹⁶. Lipsurile în care ne-au situat, dincolo de umilirea

bogățiile au fost deja acumulate se va încerca de acum protejarea lor prin intermediul legii, prima mișcare ce va urma fiind o renunțare la idealurile sociale prin intermediul cărora s-a câștigat votul populației și la umbra cărora afacerile cu statul sau în dauna statului au fost desfășurate cu succes.

¹⁵ Eșec asumat și transformat în ideal politic, în condițiile în care șeful statului anunță triumfalist sfârșitul Europei sociale.

¹⁶ A nu se înțelege că glorific comunismul; lipsurile pe care le-a instituit, inclusiv în ceea ce privește caracterul cetățenilor, le-am trăit în mod dureros, fiind totodată prins în mecanismele sale. Opțiunea mea este clară împotriva unei astfel de societăți (și discret împotriva capitalismului sălbatic ce i-a urmat). Încerc doar să descifrez prin intermediul lui dimensiunile umanului pe care le anulează societatea de consum, în vederea stabilirii unor criterii în funcție de care am putea evalua critic fiecare tip de organizare socială. Sunt nevoit să constat că, din păcate, am judecat comunismul, ca nație, doar din prisma consumului pe care-l împiedica, fiind absentă încercarea de a constitui criterii clare de evaluare a tuturor domeniilor vieții pentru care a antrenat un mod specific de-a fi, criterii care să fie valabile în același timp pentru analiza fiecărui tip de societate. Altfel spus, judecarea comunismului din perspectiva ideologiei tehnocapitaliste este una incompletă, cel puțin pentru faptul că nu face posibilă o analiză obiectivă și a celui de-al doilea model de organizare socială. Resimt nevoia unor instrumente de evaluare constituite din perspectiva unui nou umanism, conturat la egală distanță față de opoziția ideologică stânga-dreapta. După câteva secole de critică a societății liberale și după câteva decenii de eșecuri răsunătoare ale comunismului, îmi pare nefirească o cantonare definitivă a intelectualilor români în una din laturile acestui dualism, prinși definitiv în perspectiva hegeliană asupra istoriei. Dacă gândirea politică este definitiv captivă în necesitatea alegerii **Analele Universității Dunărea de Jos Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 5, 2010, pp. 199-214.**

evidentă pe care au produs-o în contextul unei societăți a abundenței, au instituit un raport cu obiectele mai distant, evitând acapararea noastră de către ele, lăsându-le în zona idealului, permițând astfel orientarea și către alte moduri de-a fi.

Uneori cred că existența statului român este o problemă de modă, de *așa se face*. Dacă nu ar exista presiunea exercitată de modelul altor coagulări statale, al nostru ar intra în soluție. Suntem incapabili de a genera structurile de organizare socială complexe pe care le necesită existența unui stat. Suntem cantonați în problema unei forme ce nu și-a găsit încă fondul. Statul este mai curând rezultatul presiunii economicului de a structura o societate de consum în acest spațiu. Într-o anume măsură nu am reușit încă să ieșim din problema *formelor fără fond*, căzând încă (cred că pentru mult timp de acum încolo) pradă patimii împrumutării unor instituții străine, lipsite de legătura necesară cu contextul cultural românesc. Ceea ce arată fie că lipsește o filosofie politică românească (sau o sociologie politică), ce ar avea rolul de a identifica structurile politice adecvate spațiului cultural românesc, fie că avem o clasă politică incapabilă de a face legătura firească între știință și exercitarea puterii. În orice caz, într-un context mondial caracterizat prin decizii politice ce iau în considerare tot mai mult datele științei¹⁷ suntem conduși de oameni ce guvernează „după ureche”¹⁸.

Ținând cont de gândirea lui Alexis de Tocqueville, conform căreia există două tipuri de partide, respectiv partide mari, orientate de ideologii puternice, și partide mici al căror scop este strict legat de câștigarea puterii într-un anume moment și care nu au „o structură osoasă”, cred că putem vorbi de existența a două tipuri de societăți, în funcție de tipul de partide ce domină scena politică. Putem observa dacă o societate este capabilă de democrație în momentul în care cetățenii săi sunt pregătiți pentru existența partidelor politice mari, animate de ideologii, credințe, filosofii, indiferente la adierea opiniilor alegătorilor, fiind ele formatoare de opinii și având puterea să înfrunte frivolitățile de moment. Din perspectiva societății românești contemporane cred că nu suntem

între stânga și dreapta iar intelectualii sunt în mod inevitabil determinați a gândi modele ale umanului în funcție de această perspectivă a politicului atunci suntem nevoiți să admitem sfârșitul Istoriei.

¹⁷ Nu am în vedere recursul la știință pentru a manipula; aici politica autohtonă face chiar un exces de științificitate.

¹⁸ *Lăutăria*, un produs cultural autohton, este în România caracteristică și politicului.

pregătiți pentru existența unor partide politice mari, semn că trăim un sens slab al democrației.

Inabilitatea structurală a societății românești de a dezvolta un sistem democratic, ivită în contextul existenței unui fond cultural ce nu sprijină mecanismele democratice, poate să fie determinată și de nepriceperea de a dialoga, evidentă în calitatea dezbaterilor publice. Părem a fi incapabili de dezbateri din cauza neîncrederii în dialog drept cale de rezolvare a problemelor (suntem tributari în acest sens diferitelor forme de misticism al puterii, aceasta trebuind să fie desfășurată și exercitată musai pe căi oculte) și necunoașterii (sau nerespectării) regulilor de dialog. Avem un mecanism incipient, bârfa putând îndeplini rolul unui adjuvant al dialogului (prin faptul că indică interes) dar ne lipsește exercițiul dezbaterilor publice. În parte, este vina sistemului comunist care a introdus teama de celălalt, frica de a vorbi în fața altora de spaima Securității, cultivând astfel neîncrederea; se adaugă însă și o problemă structurală: nu cred să fi îndeplinit cândva condițiile pentru dezbaterile democratice. Orice dezbateri de acest fel presupune în primul rând egalitatea (sau cel puțin respectul) între cetățeni, care ne-a cam lipsit de-a lungul istoriei; nu am avut fondul necesar pentru o bună dezvoltare a democrației. Din această perspectivă, este justificată teoria *democrației originale* dezvoltată de Ion Iliescu în anii '90. Nu avem încă pregătirea necesară pentru dezbateri. S-ar putea ca această dimensiune a spațiului public să ne fie inaccesibilă și datorită izolării determinate de mijloacele de comunicare în masă¹⁹. Democrația funcționează pe opinii asumate: persoana își asumă și garantează cu onoarea sa adevărul convingerii care a stat la baza acelei opinii; ea aduce o componentă non-verbală în cadrul dezbaterilor orale, ce poate să sporească credibilitatea informației sau cel puțin să dea vorbitorului șansa de a fi ascultat.

Între *noi* și *ei*, adică între populațiile din Estul Europei și locuitorii zonei occidentale, ruptura ar putea fi atât de mare încât să se desfășoare continuu discursuri paralele, chiar dacă retorica occidentală pare a fi adoptată și la *noi*. Diferențele existente în zona avansului tehnologic sunt dublate de cele din planul socialului (cea ce conduce la ideea persistenței unui gen anume de sincronie între evoluția științei și cea a societății; poate tocmai datorită modificărilor aduse de tehnologie), discursul corectitudinii politice

¹⁹ Am în vedere aici un efect secundar al mijloacelor de comunicare în masă. În primă instanță însă se poate considera că ele facilitează comunicarea.

făcând vizibil tocmai ceea ce dorește să „vindece”: atitudinile cu care sunt întâmpinați *ceilalți*; adică *noi*.

Dacă desființarea Europei sociale constituie un pericol în același timp însă statul social păcătuiește și el prin multe lipsuri: gândind din perspectiva eficienței economice cea mai evidentă deficiență o constituie atitudinea populației față de muncă, sau locul pe care munca îl ocupă în ierarhia valorilor unei societăți. Întrebarea dacă trebuie sau nu să asociem munca cu un chin o las momentan deoparte; la fel reluarea ideii marxiste de diminuare treptată a muncii datorită avansului tehnologiei²⁰.

Reversul măsurilor cu caracter social este dat atât de slăbirea structurilor de familie, membrii ei trăind sentimentul posibilității libertății economice (sub forma câștigului fără muncă), cât și de modificarea atitudinii față de muncă, fiind aduse în primul plan pseudo-valori economice: un anume gen de statut social sau medical, apartenența la un anumit grup etc. Cetățenii intrați în conul de umbră (din punct de vedere economic) al ajutoarelor sociale²¹ trăiesc totodată o formă de marginalizare socială; pentru a o compensa, tind să facă din condiția lor valori sociale, având la îndemână un instrument de acțiune oferit de mecanismele democratice: votul. Poate că logica interzicerii referendumului pe teme fiscale ar trebui să funcționeze și în cazul celor ce trăiesc doar pe seama statului și care acționează pentru perpetuarea acestei situații. De dragul puterii (și a folosirii resurselor statului pentru îmbogățire rapidă) și în dorința de a obține voturi, clasa politică din România a căzut în capcana stimulării excesive a acestor categorii sociale, ratând refacerea unui element cultural pe care l-a distrus comunismul: respectul social al muncii. Comunismul a înlocuit rolul muncii pentru perpetuarea existenței cu faptul de *a te descurca*: nu conta cât și cum muncești atâta timp cât munca singură nu-ți putea oferi certitudinea că poți trăi normal; era întotdeauna necesar *să te descurci*, să cunoști pe cineva, să dai ceva, până și în cele mai mărunte aspecte ale vieții. Activitatea la locul de muncă, dobândirea unui loc de muncă chiar, presupunea abilitatea de *a te descurca*. A luat naștere astfel *un popor de descurcăreți* ce caută soluții pentru a supraviețui în orice altă zonă

²⁰ Lucru imposibil, după cât se pare, datorită faptului că nevoile oamenilor cresc (sau sunt înmulțite) odată cu dezvoltarea tehnologică. Cred că în cauză este și teama de o populație a lumii ce are din ce în ce mai mult timp liber, fapt care ar face-o tot mai greu de guvernat.

²¹ A nu se confunda cu *asigurările sociale* în cadrul cărora persistă reflexele economice.

decât munca. În acest context, omul muncitor ajunge să fie surclasat de *cei care se descurcă* pentru a câștiga și de cei care nu muncesc trăind pe seama statului. Această inversiune a valorilor poate fi observată și în atitudinea românilor plecați în Occident: acolo consideră că este normal să muncească pentru a câștiga²² însă atunci când se întorc în țară resimt presiunea lui *a se descurca*. Succesul lui *a te descurca* a fost deplin după 1989 când însăși politica, structură esențială a democrației, a devenit simbolul succesului pentru *omul descurcăreț*. *Democrația originală*, despre care încerca să ne convingă Ion Iliescu că o trăim, își are factorul de originalitate tocmai în această *descurcăreală* ce o caracterizează. Responsabilitatea mandatului acordat și cerințele democratice ale reprezentării au fost prezente doar în perioada demagogiei electorale, restul timpului fiind petrecut de aleșii neamului pentru *a se descurca*, în numele lor și al grupurilor de descurcăreți pe care le reprezintă. Chiar și faptul de a fi ales cade tot în zona lui *a se descurca*, în condițiile în care accesul la un loc eligibil presupune capacitatea de *a se descurca* pentru a face rost de banii pe care partidul îi cere pentru campanie. Faptul că *a te descurca* a ajuns să reprezinte o valoare reiese și din semnificația pe care o are pentru noi spusa: *S-a descurcat!* Apare însă o problemă: o populație de descurcăreți cu greu poate constitui un popor, ratând șansa țării de a se descurca în aceste timpuri.

Succesul comunismului la noi devine lesne explicabil prin intermediul „reușitei” economico-sociale post-comuniste: nu Istoria este de vină, ci în noi, ca popor, se ascund toate posibilitățile relelor ce ni se întâmplă. Cea mai reușită investiție ar fi acum cea în uman. Numai că s-au dezvoltat suficiente mecanisme pentru a ne menține într-o formă de înapoiere socială: cuplul corupție-politică, televiziuni care ne fură posibilitățile de a gândi, pseudo-ideologii etc.

Priviți cu câtă vehemență economică este criticată în România agricultura de subzistență! Principala problemă o constituie faptul că ea scoate din circuitul *consum-producție* o întreagă categorie a populației, riscând ca din rândul ei să ia naștere valori diferite decât cele ale societății de consum. O societate care își împănează discursul oficial cu *valorile tradiționale* „uită” faptul că agricultura de subzistență este, în cazul nostru, un model tradițional, fiind o supraviețuire a unui mod de viață feudal în

²² Mă gândesc la majoritatea românilor plecați efectiv la muncă în străinătate. Las aici la o parte excepțiile, chiar dacă suntem cunoscuți exact pentru ele, ca și cum acestea ar constitui regula.

modernitate. Cred că poate fi legată în special de modelul răzeșilor, fără însă a avea același tip de închegare comunitară, gradul mai crescut de izolare fiind un efect al comunismului. De altfel, trebui să vedem această izolare a țaranului român contemporan în gospodăria proprie și ca un recul la colectivismul forțat impus de comunism. Suntem atât de puternic modelați de valorile contemporane (care sunt cele ale societății de consum) încât nu putem vedea în ei decât ceva retrograd, anacronic, considerându-i lipsiți de binefacerea civilizației care sunt toate legate de consum. Ratăm astfel libertatea de a-și stabili propriul mod de viață și rezistența lor, mediată de componente ale tradiției, față de schimbarea ce ne vine din altă parte. Economic vorbind, dacă opunem consumul bazat pe produsele gospodăriei proprii la consumul produselor importate din altă parte vom vedea că varianta lor este mai avantajoasă pentru națiune. Această opoziție trebuie să aibă în atenție dramul de productivitate al gospodăriei țărănești față de lipsa totală de productivitate a unor întregi zone urbane ce trăiesc de pe urma statului. Să punem în balanță prudența țaranului român (acolo unde există), care se rezumă la a consuma doar în limita a ceea ce produce, cu lipsa de prevedere a orășeanului care a consumat cu mult mai mult decât a produs, în următorii 20-30 de ani trebuind să plătească ceea ce a achiziționat deja cu banii altora. Să comparăm prudența țaranului român cu lipsa de prudență a statului român, care și el cheltuiește mai mult decât reușește să strângă. Faptul că suntem încurajați să ne împrumutăm pentru a consuma, ca cetățeni și ca stat, nu derivă din dorința altora ca noi să trăim bine, ci din interesul lor de a câștiga. Însă valorile societății de consum sunt atât de puternic înstăpânite asupra noastră încât vom fi pradă acestora până la capăt, fără putință de ieșire. De remarcat că, deși societatea contemporană declară ca valoare fundamentală *progresul*, ea cultivă sub imperiul consumului o valorizare a prezentului, totul trebuind *consumat acum*, putând însă să fie *plătit în viitor*. Astfel încât omul societății de consum își amănestează viitorul de dragul consumului actual (conform unui standard dat de modă) prin intermediul împrumuturilor pe care le face. Pe această cale tehnocapitalismul își cumpără continuu munca viitoare a cetățenilor, asigurându-și astfel un grad de stabilitate a producției și protejându-se împotriva unor eventuale idealuri non-active ale cetățenilor. Generațiile sunt prinse una după alta în acest joc al împrumuturilor și datoriei

perpetue, fiind ținute în a nu-și dori decât scăparea din această capcană a societății de consum²³. De remarcat că acest mecanism al amanetării propriei vieți în contul împrumutului (pactul cu Diavolul în forma sa modernă presupune vânzarea a ceva palpabil, propria viață, nemaifiind suficient doar sufletul; oricum, sufletul este vândut la pachet) tinde să se auto-perpetueze și să se perfecționeze, fiind lansate pe piață forme de împrumut care amanetează și ceva din viața urmașilor. Dacă avem puterea să facem un pas înapoi vom remarca asemănări puternice cu sclavia; ceea ce aruncă o altă lumină asupra egalității adusă de tehnocapitalism.

Preluând titlul unei cărți publicate de Ana Selejean, cred în trădarea intelectualilor români. Numai că aceasta nu începe în comunism (trădările pe timpul comunismului sunt doar concretizări ale unui mod de-a fi mult mai profund), ci odată cu intrarea noastră (forțată) în modernitate. Intelectualii români nu au lucrat în interesul poporului, ci pentru constituirea unei noi caste în spațiul pe care modelul modernității occidentale l-a creat pentru intelectuali. Ei s-au situat în acest gol fără a reuși să-l umple, rămânând la stadiul de formă. Altfel spus, am avut intelectuali mai curând pentru că aceștia existau în societățile de unde ne-am împrumutat modelele sociale decât ca emanație a unui popor ce-și generează spontan elitele. Cele câteva excepții (dascăli și preoți în cea mai mare măsură) care ne atrag atenția vin să arate tocmai ceea ce ne-a lipsit. Din perspectiva definiției practicate de modernitate, această absență îi declasifică, coborându-i la statutul de funcționari. De aici și lipsa de încredere a poporului (la care absența vecinătății intelectualilor este vizibilă) față de intelectuali.

În România, umbra comunismului a împiedicat dezvoltarea unui curent politic de stânga, care să absoarbă idealurile egalitare născute odată cu apariția *noului capitalism*. Lipsite de posibilitatea exprimării lor printr-o adevărată politică la un curent de stânga, nemulțumirile inerente economiei de piață mocnesc în tăcere

²³ Dacă școala este, în fundamentele ei, o instituție în favoarea cetățeanului, atunci ar trebui să dezvolte și programe de formare a elevilor în domeniul creditelor și al obligațiilor reale pe care acestea le antrenează, ca de altfel în domeniul tuturor riscurilor pe care le presupune această formă de organizare socială (mai ales pentru o societate abia ieșită dintr-un regim de tip secolul XIX). Însă acest lucru nu se va putea întâmpla atât timp cât discursul puterii va rămâne de fapt ecoul discursului tehnocapitalist. Mai mult chiar, orice încercare de a introduce astfel de teme în discursul public va avea drept efect taxarea celui care cutează o astfel de atitudine cu etichete anti-capitaliste și anti-democratice.

așteptând forma în care vor putea răbufni. La limită, indiferența este o formă de revoltă; la fel, părăsirea țării. În toată această perioadă, am numărat protestatarii din stradă, din ce în ce mai puțini, ratând imensul protest al milioanele de români care aleg să părăsească țara.

Bibliografie

- Baudrillard, Jean, 2008, *Societatea de consum. Mitori și structuri*, Ed. Comunicare.ro, București.
- Fromm, Erich, 1998, *Frica de libertate*, Editura Teora, București.
- Fukuyama, Francis, 2002, *Marea ruptură. Natura umană și refacerea ordinii sociale*, Editura Humanitas, București.
- Fukuyama, Francis, 1992, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, Editura Paideia, București.